
Vedenjski vzorci pogrešanih oseb

VARSTVOSLOVJE
letn. 23
št. 1
str. 73–86

Simon Slokan, Sebastian Mohorič, Alojz Sladič

Namen prispevka:

Namen prispevka je prikazati pomen vedenjskih vzorcev pogrešanih oseb in uporabno vrednost omenjenega znanja pri delu služb, ki iščejo pogrešane osebe. Predstavljena sta tudi zgodovinski razvoj vedenjskih vzorcev pogrešanih oseb ter normativni okvir v Sloveniji, ki ureja dejavnosti za izsleditev pogrešanih oseb.

Metode:

Prispevek temelji na pregledu literature in normativnih podlag, ki smo jih pregledali s pomočjo deskriptivne metode. Ob tem so v članku predstavljena zgolj dejstva, ki so neposredno pomembna za operativno delo s pogrešanimi osebami v slovenskem prostoru.

Ugotovitve:

Čeprav v Sloveniji že zaznavamo pomen vedenjskih vzorcev pri pogrešanih osebah, zadeve še niso urejene na normativni ravni, posledično pa tudi še niso uporabljene v operativnih okvirih. Tako, kljub zavedanju pomena in obstoja vedenjskih vzorcev, službe, ki se ukvarjajo z iskanjem pogrešanih oseb, še zmeraj izvajajo dejavnosti brez pomoči uporabi omenjenih raziskav.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Naša raziskava je v večji meri omejena na teoretični okvir, pri čemer se uporabna vrednost nanaša na raziskavo, ki je bila izvedena v okviru zaključnega dela (Mohorič, 2017). Sami vedenjski vzorci pogrešanih oseb v Sloveniji še niso normativno urejeni.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Ugotovitve v članku so predstavljene na podlagi perspektive in izkušenj avtorjev, ki se z omenjenim področjem vsakodnevno ukvarjajo na normativni in operativni ravni, tako v službenem kot zasebnem času. Na podlagi izkušenj avtorjev pri vodenju iskalnih akcij pogrešanih oseb, ob povezovanju znanja iz literature in ob zavedanju, da podobnih predstavitev omenjene vsebine v Sloveniji (še) ni, bo članek pomembno prispeval k razumevanju pomembnosti omenjene vsebine, tako na znanstveni, operativni, praktični kot tudi normativni ravni.

Ključne besede: pogrešane osebe, vedenjski vzorci, policija, iskanje pogrešanih oseb, iskalne akcije

UDK: 351.741:364.642.6

Behavioral patterns of missing persons

Purpose:

The purpose of the paper is to show the meaning of behavioural patterns of missing persons and its application/the application of such knowledge with services actively searching for missing persons. It also shows the historical development of behavioural patterns of missing persons and the legislative frame in Slovenia that is applied with activities to find missing persons.

Design/Methods/Approach:

The paper is based on a literature and normative bases review, which we reviewed using a descriptive method. At the same time also includes findings from the research frame and direct daily operative work with missing persons.

Findings:

Our research shows that the meaning of behavioural patterns in missing persons in Slovenia is recognized however the legislation for its use is not yet established and cannot be used in daily operations. As a result services who actively seeking missing persons still carry on with activities without the aid of the aforementioned research.

Research Limitations/Implications:

Our research is manly limited on the theoretical frame; its applicable value however references the research that was conducted in a separate paper (Mohorič, 2017). There is no legislative framework/ normative base for behavioural patterns in Slovenia.

Originality/Value:

The findings in the article are presented on the basis of the perspective and experience of the authors, who deal with the mentioned field on a daily basis at the normative and operational level, both in work and private time. Based on the authors' experience in conducting search campaigns for missing persons, combining knowledge from the literature and being aware that there are no similar presentations of the mentioned content in Slovenia (yet), the article will significantly contribute to understanding the importance of the mentioned content. also at the normative level.

Keywords: Behavioural pattern of the missing person, missing persons, police, searching for missing persons, search actions

UDC: 351.741:364.642.6

1 UVOD

Iskanje pogrešanih oseb izvaja policija v okviru svoje temeljne naloge varovanja življenja, osebne varnosti in premoženja ljudi, kar določa 4. člen Zakona o nalogah in pooblastilih policije (»ZNPPol«, 2013). Policija letno prejme okoli 400 prijav o pogrešanih osebah, pri čemer pa je v letu 2019 izvedla 330 iskanj pogrešanih oseb,

v prvem polletju leta 2020 pa 220 iskanj (Policija, 2020). Dejstvo je, da veliko večino pogrešanih oseb najdejo ali se sami javijo na policijo ali svojem neposredno po prijavi pogrešanja in so dejavnosti v zvezi njenega iskanja prekinjene. Za ostale pogrešane osebe pa policija vložijo veliko napora in sredstev, da bi pogrešano osebo čim hitreje našli. Pri samem iskanju pogosto zaprosijo za pomoč enote Sile za zaščito, reševanje in pomoč. Člani reševalnih enot so prostovoljci, s specifičnim znanjem, s katerim lahko veliko pripomorejo k uspešni izvedbi iskalne akcije. Cilj vsake izvedene iskalne akcije je najdba žive pogrešane osebe, vendar so primeri, ko pogrešane osebe zaradi različnih vzrokov najdejo mrtve.

Vsak človek ima svoj zbir vedenjskih vzorcev, ki je dokaj stalen, in po teh točno določenih vzorcih deluje, zaradi česar lahko napovemo njegovo obnašanje. Za uspeh iskalne akcije je to lahko odločilno, a individualnega vedenjskega vzorca posameznika ob začetku iskanja večinoma žal ne poznamo. Kljub temu pa za nekatere specifične skupine ljudi velja, da imajo skupne, podobne vedenjske vzorce. Ob raziskovanju vedenjskih vzorcev oseb so tako različni raziskovalci (Čotar Konrad, 2010; Koester, 2008; Syrotuck, 2000; Zupančič, 2004b) ugotovili, da imajo denimo mladostniki v različnih fazah razvoja podobne vedenjske vzorce. Prav tako vedenjski vzorci določenih bolezenskih stanj prevladujejo nad vedenjskimi vzorci zdravega človeka.

Zelo pomembno je, da ob prijavi pogrešane osebe poizkušamo pridobiti čim več podatkov o pogrešani osebi, na podlagi katerih lahko sklepamo, ali pogrešana oseba spada v točno določeno skupino pogrešanih oseb, s točno določenim vedenjskim vzorcem. Znan vedenjski vzorec je eden izmed ključnih dejavnikov, ki bi lahko odločilno vplivali na organiziranje, načrtovanje in vodenje iskalne akcije.

Namen prispevka je, da na teoretični osnovi in z analizo dostopnih virov, predstavimo različne okoliščine pri pogrešanih osebah ter dejansko pravno osnovo za izvajanje posameznih dejavnosti. Ob tem bomo predstavili tudi različne kategorije pogrešanih oseb, ki jih išče policija, in razloge za iskanje. Osredotočili se bomo na pomen vedenjskih vzorcev, pri čemer bo temeljni poudarek na vedenjskih vzorcih pogrešanih oseb, ki jih je mogoče prepoznati kot morebitno osnovo za izvajanje dejavnosti policije ob zaznavi pogrešanja. Dejstvo je, da v Sloveniji vedenjski vzorci pri obravnavi pogrešanih oseb niso upoštevani pri pripravi določenih dejavnosti policije in tudi niso normativno urejeni.

Cilj prispevka je doprinos tako k razvoju omenjenega strokovnega področja dela policije kot tudi k razvoju zaznavanja pomena vedenjskih vzorcev oseb – tako pogrešanih kot tudi ostalih kategorij.

2 TEMELJNI POJMI

Za boljše razumevanje pomena vedenjskih vzorcev pogrešanih oseb bomo najprej razložili temeljne pojme različnih kategorij oseb, ki jih policija išče, in sicer: pogrešana oseba, iskana oseba in pogrešana oseba ob naravnih nesrečah. V nadaljevanju bomo podrobneje razložili definicijo pogrešane osebe.

Za uvod v vedenjske vzorce pogrešanih oseb bomo najprej predstavili vedenjske vzorce na splošno.

2.1 Kategorije oseb, ki jih išče policija

V slovenski normativni ureditvi in usmeritvah se za osebe, ki jih iščemo, najpogosteje uporabljajo naslednje besedne zveze: pogrešana oseba, iskana oseba in pogrešana oseba ob naravnih nesrečah. V nadaljevanju bomo natančno razdelili posamezne pojme oseb, ki jih iščemo, in bistvene razlike med njimi. Zaradi omenjenih razlik prihaja do različnega pojmovanja izgubljenih oseb. Ob tem pa se bomo osredotočili samo na termin »pogrešane osebe«, ki je rdeča nit članka.

*Opomnik za iskanje oseb,*¹ ki je priloga Zbirki navodil in usmeritev za delo policije na področju splošnih nalog (2002, str. 280), opredeljuje naslednja iskanja:

- »iskanje oseb z uporabo pooblastil policije (opazovanje, zbiranje informacij, ogled kraja kaznivega dejanja itd.);
- iskanje oseb z uporabo pooblastil policije in sodelovanjem drugih struktur (organiziranje iskanja na terenu s pregledom določenega območja – t. i. iskalna akcija);
- iskanje pogrešanih oseb v primeru naravnih in drugih nesreč (potres, poplava, zemeljski ali snežni plaz ipd.). To iskanje vodi in organizira vodja intervencije iz vrst sil za zaščito, reševanje in pomoč.«

2.1.1 Pogrešana oseba

Pogrešana oseba je tista oseba, ki je iz znanih ali neznanih vzrokov odsotna iz določenega okolja, o čemer je policija obveščena oziroma to sama ugotovi, ter je za njeno izsleditev izveden določen ukrep (GPU, Uprava uniformirane policije, 2000). Ena izmed nalog policije, ki so navedene v prvem odstavku 4. člena ZNPPol, je iskanje pogrešanih oseb (»ZNPPol«, 2013). Na podlagi omenjenih določb zakona lahko policija objavlja fotografije iskanih oseb v sredstvih javnega obveščanja. Vendar je zaradi spoštovanja osebne sfere svojcev pogrešanih oseb v primerih, ko njihovo izginotje ni povezano s sumom kaznivega dejanja, za objavo fotografije potrebno soglasje svojcev. Osnovne podatke o pogrešani osebi, splošnih okoliščinah pogrešanja in fotografijo pogrešane osebe policija objavlja tudi na svojih spletnih straneh policije, vendar izključno s soglasjem svojcev (Policija, 2016).

2.1.2 Iskana oseba

Iskana oseba je tista, ki jo policija išče zaradi izvrševanja odredb pravosodnih in drugih organov ali na drugi pravni podlagi zaradi izvrševanja zakonsko določenih nalog. Prav tako med iskane osebe spadajo storilci kaznivih dejanj in prekrškov (GPU, Uprava uniformirane policije, 2000), pri čemer policija razpiše iskanje tudi za pogrešano osebo na podlagi 2. odstavka 148. člena Zakona o kazenskem postopku (»ZKP«, 2012).

2.1.3 Pogrešana oseba ob naravnih nesrečah

Ukrepanje ob naravnih nesrečah ureja Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (»ZVNDN-UPB1«, 2006), ki določa, v katerih primerih gre za naravno

¹ V omenjenem primeru gre za interni dokument Policije, ki ga uporabljajo policisti pri izvajanju dejavnosti ob iskanju oseb (dok. GPU, šifra: 2111-4-526331/03 z dne 19. 2. 2003).

nesrečo (potres, poplava, zemeljski plaz, snežni plaz, visok sneg, močan veter, toča, žled, pozeba, suša, požar v naravnem okolju, množični pojav nalezljive človeške, živalske ali rastlinske bolezni in druge nesreče, ki jih povzročijo naravne sile). Za naravno nesrečo se štejejo tudi neugodne vremenske razmere po predpisih o kmetijstvu in odpravi posledic naravnih nesreč, ki jih povzročijo žled, pozeba, suša, neurje, toča ali živalske in rastlinske bolezni ter rastlinski škodljivci (»ZVNDN-UPB1«, 2006).

Ena izmed nalog sil za zaščito, reševanje in pomoč je iskanje pogrešanih oseb ob naravnih in drugih nesrečah (»ZVNDN-UPB1«, 2006, 71. člen). Policija ob naravnih in drugih nesrečah zagotavlja mir ter varnost na ogroženih in prizadetih območjih (»ZVNDN-UPB1«, 2006, 79. člen) in je del sistema sil za zaščito, reševanje in pomoč.

2.2 Pogrešane osebe – definicija

Besedna zveza »pogrešana oseba« je na prvi pogled zelo preprosta. Vendar ob raziskovanju najrazličnejše tuje in domače literature s tega področja lahko ugotovimo, da ni splošno sprejete definicije, kdo je pogrešana oseba.

Slovar slovenskega knjižnega jezika besedne zveze pogrešana oseba ne pozna, vendar vsebuje pojem pogrešati, ki ga opisuje kot: »Ugotavljati, opazovati odsotnost, manjkanje koga ali česa: že nekaj dni ga pogrešajo; nekaj članov posadke še pogrešajo.« Glagol iskati opisuje kot: »Prizadevati si priti do česa izgubljenega, manjkajočega ali odsotnega.« Prav tako nam razloži glagolnik od iskati, in sicer iskanje, kot primer navaja: »Fanta so po dolgem iskanju našli v gozdu.« (Slovar slovenskega knjižnega jezika, n. d.).

Kot družbeni in kriminalistični pojav je besedno zvezo – pogrešana oseba leta 1983 oblikoval Darko Maver (1983). Glavni element pogrešanosti je nenadna in nepričakovana odsotnost iz kraja, kjer je oseba dotlej prebivala, pa tudi nejasnost glede njene usode. Odsotnost je daljša od običajne (npr. zaradi nakupov, obiska izleta ipd.), zato vzbuja zaskrbljenost svojcev in drugih oseb. Občan postane pogrešan šele tedaj, ko nekdo opazi njegovo odsotnost. Zaradi različnega odnosa svojcev do pogrešanega, različnih okoliščin ob izginitvi ter različnih navad pogrešanega ni mogoče postaviti časovne meje, od kdaj nekoga šteti za pogrešanega (Maver, 1983).

Usmeritve za delo policije na omenjenem področju pojem pogrešane osebe opredeljujejo, da je pogrešana oseba tista, ki je odsotna iz določenega okolja iz neznanih ali znanih razlogov in je o tem policija obveščena ali to sama odkrije ter so za njeno izsleditev izvedeni določeni ukrepi (Zbirka navodil in usmeritev za delo policije na področju splošnih policijskih nalog, 2002).

Podobno kot kriminaliteto, alkoholizem, narkomanijo in nekatere druge oblike odklonskosti je tudi pogrešanost mogoče obravnavati kot individualni in družbeni pojav. Ljudje postanejo pogrešani zaradi različnih razlogov, ki jih gre iskati tako v osebnosti pogrešanega, njegovi interakciji z okoljem (družino, sodelavci, sosedi, prijatelji ...) kakor tudi v širši družbeni skupnosti, političnem sistemu, kulturi, navadah, vrednotah in podobno (Maver, 1983).

Iz objave v Psihološkem inkubatorju (Junc in Strahinić, 2014) je razvidno, da tudi strokovna javnost z drugih delovnih področij še vedno priznava – povzema Mavrovo razlago pojma pogrešane osebe kot najprimernejšo definicijo, ki pravi, da je pogrešana oseba tista, ki je iz znanih ali neznanih razlogov odsotna iz okolja, pri čemer glede na njene dotedanje življenjske navade, običaje, stike, dejavnosti in druge okoliščine ne obstajajo podatki o njenem prebivališču ali usodi.

V Republiki Hrvaški se kot najpogostejšo definicijo pogrešane osebe, ki je objavljena na spletni strani Ministrstva za notranje zadeve Republike Hrvaške, uporablja: »Pogrešana oseba je tista oseba, ki se je oddaljila iz njenega običajnega okolja (bivališča) proti njeni volji ali samovoljno, upoštevajoč njene običajne življenjske navade, njeno obnašanje, socialne navezanosti, poklicne dejavnosti, ko to traja dlje kot običajno.« (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, n. d.)

Položaj »pogrešane osebe« ni definiran v nobenem od obstoječih pravnih predpisov s področja hrvaške policijske zakonodaje, kar vpliva na začetek iskanja pogrešane osebe. Položaj v vsakem konkretnem primeru, na podlagi lastnih izkušenj, znanja, odnosov, predsodkov, sposobnosti opazanja ali sumničenja in ocene pridobljenih začetnih informacij (najpogosteje od prijavitelja pogrešane osebe), presodi policist (Šuperina in Čurčić, 2006).

Po nemških Pravilih policijske službe se kot pogrešana razume oseba, ki zapusti svoje običajno življenjsko področje, zanjo ni znan kraj prebivanja ali kraj stalnega bivališča ali da obstaja nevarnost za njeno življenje ali telo (je žrtev nezakonitih dejanj, nesrečnega naključja, nemoči, samomora) (Miklič, 2012).

Grampian Police v svoji publikaciji Missing Persons² uporablja štiri različne izraze za izginule osebe. (a) Izgubljena oseba – je oseba, ki je začasno dezorientirana in želi, da je najdena; (b) pogrešana oseba, ki je prostovoljno zapustila domače okolje, se zaveda svojega dejanja, ki ga ima pod kontrolo; (c) pogrešana oseba proti svoji volji in (č) pogrešana oseba med kakršno koli nesrečo, poškodovana ali bolna oseba (Gibb in Woolnough, 2007). Podobno Young in Wehbring (2007) navajata tri kategorije pogrešanih oseb. Pred kategorizacijo je smiselno raziskati vzrok pogrešanosti osebe. Kategorizacija pogrešane osebe je lahko zelo težka, kajti ne zahteva samo znanja, kako ugotoviti, o čem je razmišljala pogrešana oseba, temveč tudi, kako so različni dogodki vplivali na pogrešanje. Vse pogrešane osebe je možno razvrstiti v eno izmed spodnjih skupin. Prostovoljno pogrešane osebe se vsaj na začetku smatrajo kot pogrešane osebe. Največkrat si premislijo, ko se težave ob izginotju stopnjujejo. Ta skupina vključuje pobegle otroke in odrasle, ljudi s samomorilnimi nagnjenji, osebe, ki se skrivajo pred roko pravice, in osebe, ki ne želijo, da jih osebe, ki so jih prijavile kot pogrešane, najdejo. Osebe, ki niso izgubljene – v to skupino se uvrščajo osebe, ki so pogrešane, vendar ne izgubljene. Do prijave pogrešanja je prišlo zaradi nesporazuma med pogrešanim in osebo, ki je pogrešanje prijavila. Zadnja skupina je izgubljena oseba, ki pa je neorientirana v okolju in se ne zaveda svojega položaja. Tipične izgubljene osebe so osebe z Alzheimerjevo boleznijo, mentalno zaostale osebe in otroci (Young in Wehbring, 2007).

2 Publikacijo sta za potrebe iskanja pogrešanih oseb na območju Anglije izdelala Graham J. Gibb, inšpektor Grampian Police, in priznana angleška psihologinja dr. Penny Woolnough.

Definicija pogrešane osebe po ACPO³ je: »Vsakdo, ki je neznan kje, ne glede na okoliščine izginotja, bo obravnavan kot pogrešan vse, dokler ne bo najden.« (National Centre for Policing Excellence, 2005) Doke (2012) je izgubljeno osebo definiral kot osebo, ki ne prepozna okolja ali se v njem ne more orientirati po njeni predhodni lokaciji in nima idej, kako bi se rešila iz dane situacije.

Omenjeni avtorji (Doke, 2012; Junc in Strahinič, 2014; Maver, 1983; Miklič, 2012; Šuperina in Čurčić, 2006; Young in Wehbing, 2007) si torej niso enotni v definiciji pogrešane osebe. Sama definicija je dejansko odvisna od države ter v kakšnem kontekstu se besedna zveza uporablja. Pri tem poudarjamo, da sami izhajamo iz predpostavke, da je pogoj izgubljenosti dejstvo, da se oseba zaveda, da se je izgubila. Šele tedaj lahko rečemo, da je nekdo izgubljen. Za pogoj pogrešanosti pa izhajamo iz dejstva, da osebo nekdo pogreša in to sporoči pristojnim organom. Iz tega posledično izpeljemo, da se besedna zveza »pogrešana oseba« uporablja pri njenem iskanju. Šele ob najdbi žive pogrešane osebe bomo namreč izvedeli, ali se je ta izgubila ali je namerno zapustila svoje okolje ali pa so jo zaradi različnih razlogov pogrešali in to prijavili policiji (Mohorič, 2017).

3 VEDENJSKI VZORCI

Ljudje delujemo po točno določenih prevzetih vzorcih. Te vzorce smo v večini prejeli s primarno in sekundarno socializacijo, torej od svojih staršev, širše družine, učiteljev, medijev in še bi lahko naštevali. Vsi ti vzorci so nam dani (Kos, 2016), pri čemer ima vsak človek svoj vedenjski vzorec. Vedenjski vzorci v človekovem obdobju so dokaj stalni, zato lahko do neke mere napovemo obnašanje ljudi (Juntež, 2008).

Za lažje razumevanje vedenjskih vzorcev je pomembno zavedanje pomena psihološke terminologije, ki določa, da gre v omenjenem primeru za izraz osebnosti. Osebnost je eden od temeljnih dejavnikov našega doživljanja in obnašanja (Musek, 2010). Osebnost je definirana kot celota posameznikovih relativno trajnih telesnih, vedenjskih in duševnih lastnosti posameznika oziroma njegove značilnosti. Sestavljajo jo temperament, značaj, sposobnosti in telesne značilnosti (Musek in Pečjak, 1997). Za vsakega posameznika je značilno, da ima določene lastnosti, ki se povezujejo v njegovo osebnost. Prav tako pa se v teh lastnostih vsak posameznik razlikuje od drugega. Tudi enojajčni dvojčki, ki so si res osupljivo podobni, so individualno različni, imajo različne osebnosti (Musek, 2010). Razvoj osebnosti je odvisen od treh temeljnih dejavnikov, ki so: dednost, okolje in samodejavnost (Musek, 1993; 2002).

Dedne zasnove (geni) vplivajo na naš telesni, socialni in duševni razvoj. So potenciali za oblikovanje lastnosti, ki se ob sodelovanju okolja in samodejavnosti dejansko uresničijo. Drugi dejavnik – okolje – omogoča, da se razvijejo določene lastnosti posameznika. Družbeno okolje (starši, sorojenci, vrstniki, učitelji, prijatelji, sodelavci, mediji ...) posameznika usmerja in nanj vpliva. Pomembno vlogo pri oblikovanju osebnosti ima tudi samodejavnost. To je dejavnost, ki nastaja na podlagi lastnih zavestnih in bolj ali manj svobodnih odločitev. Posameznikova lastna dejavnost je pogojena z dednostjo in okoljem, hkrati pa ju tudi presega in

vpliva nanju (Musek in Pečjak, 1997; Musek, 2002). Če povzamemo, lahko rečemo, da so dejavniki razvoja osebnosti med seboj v neprestani interakciji.

V preteklosti so raziskovalci poudarjali, da gre v omenjenem primeru za celovitost oziroma vnaprej nerazčlenljivo danost (po Musek, 1977). Novejše raziskave (Avsec, 2007; Musek, 2015) pa poudarjajo, da lahko značilnosti posameznika zajamemo v petih velikih dimenzijah⁴, pri čemer naj bi šlo za celovito teorijo, ki dobro opiše posameznikove lastnosti. Model vključuje naslednje dimenzije: ekstravertnost, prijetnost/sprejemljivost, vestnost, nevroticizem in odprtost.

Osebnost je lahko na različne načine povezana s psihopatologijo. Rezultati analiz so pokazali, da so posamezne duševne motnje (depresivna motnja, unipolarna motnja, motnja odvisnosti od psihoaktivnih snovi itd.) visoko povezane z osebnostjo (Musek, 2002).

Razvoj osebnosti je vseživljenjski proces. V vsakem razvojnem obdobju posameznika se pojavljajo spremembe, ki vplivajo na različna področja – telesno, duševno in socialno področje (Zupančič, 2004b).

Na naše vedenje vplivajo po eni strani osebnostne značilnosti, po drugi strani pa tudi situacije, v katerih se znajdemo. Osebnostne lastnosti so pomembni prediktorji, vendar ne smemo pozabiti, da niso edini. Razlage in napovedi obnašanja so pogosto napačne, ker so pomanjkljive; večkrat ne upoštevamo dovolj situacijskih okoliščin (Musek, 1993).

Ne glede na več načinov delitve osebnosti pa je vsem skupno to, da so značilnosti in lastnosti posameznika relativno trajne in tako opredeljujejo njegovo obnašanje, vedenje in doživljanje. Ob tem je pomembno, da so le-te značilnosti povezljive tudi z različnimi razvojnimi obdobji, ki imajo vpliv na posamezne vedenjske vzorce. V razvojnih obdobjih ljudje pridobijo izkušnje, znanje, vedenja, ki jih na nezaveden način prenašajo v poznejša obdobja življenja. Zaradi omenjenega bomo v nadaljevanju predstavili razvojna obdobja posameznika z nekaterimi specifičnimi ugotovitvami in posebnostmi, ki bi jih pri zaznavanju pogrešanih oseb bilo smotno poznati in upoštevati.

Za širše razumevanje samih vedenjskih vzorcev je treba upoštevati, da se razvoj posameznika od rojstva naprej odvija na naslednjih področjih:

- telesni razvoj (vključuje telesne spremembe, razvoj zaznavnih in gibalnih sposobnosti in spretnosti);
- spoznavni razvoj (vsebuje vse spremembe v intelektualnih (višjih mentalnih) procesih: razvoj spomina, sklepanja, reševanja problemov, govora, učenja, presojanja);
- čustveno-osebnostni in socialni razvoj (predstavlja spremembe v doživljanju, uravnavanju čustev, razvoj temperamenta, osebnostnih značilnosti ter razvoj komunikacije, medosebnih odnosov, socialne spretnosti, moralnih vidikov vedenja) (Zupančič, 2004a).

Na podlagi tega so Zupančič (2004a), Čotar Konrad in Rosseau (v Čotar Konrad, 2010) razdelili razvojna obdobja otrok in mladostnikov, pri čemer so jih vsi razdelili na štiri razvojna obdobja. Ob tem se razhajajo zgolj pri dolžini

⁴ Ta model se imenuje tudi pet faktorski model osebnosti.

posameznih obdobj, največje razlike so pri prvem in drugem obdobju,⁵ medtem ko je sam razvoj po posameznih obdobjih skoraj identičen. Sama obdobja so razdeljena glede na razvojne stopnje, ki niso enake definicijam otroka (do dopolnjenega 14. leta starosti) in mladoletnika (do dopolnjenega 18. leta starosti), ki jih uporabljamo danes (Mohorič, 2017). Ob tem je treba poudariti, da je Koester (2008) pogrešane osebe razvrstil v drugačna razvojna obdobja, in sicer na podlagi zaključka posameznega obdobja (jasli, vrtec, osnovna šola, razredna in predmetna stopnja itd.). Pri tem dodajamo, da so razlike lahko vezane tudi na družbene in socialne okoliščine, zato je treba v vsakem posameznem primeru zadevo pogledati v najširšem smislu.

3.1 Vedenjski vzorci pogrešanih oseb

Prvi statistični zapisi o iskanju pogrešanih oseb so iz leta 1783 z območja švicarskih Alp, kjer so letno zabeležili tri do štiri pogrešane osebe, ob tem pa so beležili tudi razlog pogrešanja. V tistem času sta bila dva tipična razloga pogrešanja, in sicer pogrešanje zaradi snežnih plazov in ozeblin (Koester, 2008). Iz prvih zapisov o pogrešanih osebah je razvidno, da ne moremo govoriti o vedenjskih vzorcih pogrešanih oseb, lahko pa govorimo o razlogih, zaradi katerih so bile osebe pogrešane.

V 20. stoletju se pojavijo prve analize statističnih podatkov. V teh statističnih podatkih že beležimo vzroke, za katere lahko rečemo, da so bili začetek raziskovanja obnašanja pogrešanih oseb. V analizah so tako zajeti že naslednji statistični podatki: mobilnost, starost, rezultati iskanj, poškodbe, razlogi, da se je nekdo izgubil, število izgubljenih in koliko časa so bili izgubljeni. Pri tem je analiza zajemala statistične podatke za 380 primerov iskanja pogrešanih oseb (Koester, 2008).

Največ raziskav v zvezi z vedenjem pogrešanih oseb je narejenih na območju Združenih držav Amerike, kjer je najbolj znana in največkrat v praksi uporabljena knjiga »Lost Person Behavior« (Koester, 2008), sledita pa ji knjiga »Urban Search« (Young in Wehbring, 2007) in statistični priročnik »Analysis of Lost Person Behavior« (Syrotuck, 2000). V evropskem prostoru je pri raziskovanju vedenjskih vzorcev pogrešanih oseb najbolj dejavna Velika Britanija. *Grampian Police Force Head quarters* je izdala priročnik »Missing Persons – Understanding, planning, responding«, *The Police National Missing Persons Bureau z New Scotland Yarda* v Londonu je izdal priročnik »Missing presumed ...? The police response to missing persons«, *Association of Chief Police Officers by the National Centre for Policing Excellence* iz Hampshira je izdala priročnik »Guidance on the management recording and investigation of missing persons«, najnovejši priročnik z naslovom »iFIND« pa sta v letu 2016 izdali *National Crime Agency* in *UK Missing Persons Bureau*.

⁵ Zupančič (2004a) prvo obdobje ocenjuje na starost 1–3 let, Čotar Konrad (2010) in Rosseau (v Čotar Konrad, 2010) na starost 0–6 let; drugo obdobje pa Zupančič (2004) na starost 3–6 let in Čotar Konrad (2010) na 6–12 let.

3.2 Najpogostejše skupine in kategorije pogrešanih oseb

Ob pregledu strokovne literature s področja iskanja pogrešanih oseb je zaznati, da različni avtorji obravnavajo podobne, vendar hkrati različne kategorije pogrešanih oseb. Young in Wehbring (2007) obravnavata naslednje kategorije pogrešanih oseb: dementne osebe, pogrešani otroci, potrte osebe, duševno zaostali, duševni bolniki, avtisti in odvisniki (Young in Wehbring, 2007). Syrotuck (2000) obravnava naslednje kategorije pogrešanih oseb: otroke od 1. do 6. leta starosti, otroke od 6. do 12. leta starosti, lovce, pohodnike, osebe, starejše od 65 let, druge osebe (nabiralce gozdnih sadežev, fotografe, osebe različnih aktivnosti v naravi itd.), duševno prizadete in potrte osebe (Syrotuck, 2000).

Gibb in Woolnough (2007) obravnavata naslednje kategorije pogrešanih oseb: pogrešani otroci različnih kategorij (od 1 do 4 let, od 5 do 8 let, od 9 do 11 let, od 12 do 14 let in od 15 do 16 let), osebe z motnjo pozornosti s hiperaktivnostjo – ADHD, depresivne osebe, osebe s samomorilnim nagnjenjem, dementne osebe, osebe z bipolarno motnjo, shizofrenike in trupla, pogrešana v vodi (Gibb in Woolnough, 2007).

V priročniku »iFIND« (Eales, 2016) so identificirane naslednje kategorije pogrešanih oseb: otroci različnih starostnih kategorij (od 1 do 4 let, od 5 do 8 let, od 9 do 11 let in od 12 do 17 let), osebe z avtizmom, osebe z Aspergerjevim sindromom, osebe z ADHD, osebe z Downovim sindromom, intelektualno prizadete osebe, dementne osebe, depresivne osebe, osebe s posttravmatskim sindromom – PTSD, osebe s samomorilnimi nagnjenji, osebe s shizofrenijo, osebe z bipolarno motnjo, osebe z motnjo osebnosti, osebe z motnjami hranjenja, osebe s finančnimi problemi in žalostne osebe, kamor se uvrščajo naslednje osebe: ločene osebe; osebe, ki so izgubile službo; osebe, ki so zbolele; osebe, ki so se upokojile; osebe, ki jim je umrl hišni ljubljencek; osebe, ki so izgubile prijatelja, itd. (Eales, 2016).

Koester (2008) obravnava naslednje kategorije pogrešanih oseb: ugrabljene osebe; pogrešana letala; pogrešani ribiči; osebe, ki so se izgubile z vozili; osebe z avtizmom; osebe, ki taborijo; jamarji; otroci različnih starostnih obdobj (od 1 do 3 let, od 4 do 6 let, od 7 do 9 let, od 10 do 12 let in od 13 do 15 let); plezalci; dementne osebe; potrte osebe; nabiralci; pohodniki; jezdeci; lovci; osebe z duševnimi motnjami in duševnimi boleznimi; gorski kolesarji; drugi ekstremni športniki; tekači; alpski smučarji; nordijski smučarji; deskarji; osebe s snežnimi sanmi; odvisniki; osebe, izgubljene v urbanih okoljih; osebe, kjer je pogrešanje povezano z vozilom ali plovilom in delavci. Ob tem jih razvršča v tri skupine: glede na bolezensko stanje pogrešane osebe; skupino otrok do 15. leta starosti in skupino ostalih pogrešanih oseb.

V nadaljevanju predstavljamo kategorije pogrešanih oseb, ki so v Sloveniji najpogosteje prijavljene kot pogrešane osebe. Ob tem pa je treba poudariti, da posebnih uradnih kategorij ni, temveč so vse osebe zavedene kot *pogrešane osebe*. V Policiji trenutno ne delijo pogrešanih oseb na kategorije – za lažje statistično spremljanje pa vodijo tri tipe pogrešanih oseb, in sicer:

- odrasla oseba;
- odrasla oseba, ki ji je odvzeta ali omejena poslovna sposobnost, ter odrasla oseba, ki v času pogrešanja ne more skrbeti zase;

- otrok in mladoletna oseba.

Kategorije pogrešanih oseb smo tako razvrstili v tri skupine pogrešanih oseb, ki so povzete po Koesterju (2008), in sicer:

1. skupina pogrešanih oseb različnih bolezenskih stanj
V skupino uvrščamo pogrešane osebe naslednjih kategorij: pogrešane osebe z bipolarno motnjo, dementne pogrešane osebe, depresivne pogrešane osebe, osebe s samomorilnimi nagnjenji, shizofrenike in odvisnike od alkohola ter prepovedanih drog.
2. skupina pogrešanih otrok in mladostnikov
Omenjeno skupino smo po Zupančič (2004a) razdelili v kategorije otrok in mladostnikov po razvojno psiholoških opredelitvah, na naslednja obdobja:
 - obdobje malčka (1–3 let);
 - obdobje zgodnjega otroštva (3–6 let);
 - obdobje srednjega in poznega otroštva (6–11 let);
 - obdobje mladostništva (11–24 let).
3. skupina ostalih pogrešanih oseb.

V to skupino smo uvrstili pogrešane osebe, ki ne spadajo v prejšnji dve skupini. Za pogrešane osebe te skupine ne moremo trditi, da imajo vedenjske vzorce s psihološkega vidika (primarni vedenjski vzorci), imajo pa vedenjske vzorce/karakteristike glede na svojo dejavnost (sekundarni vedenjski vzorci), ki jo opravljajo in pri kateri so pogrešane (npr. kampisti, nabiralci gozdnih sadežev, pohodniki).

Posamezne kategorije pogrešanih oseb smo razvrstili v tri najpogostejše skupine, pri čemer menimo, da bi bilo vedenjske vzorce omenjenih skupin smiselno nadalje raziskati in ugotovitve implementirati v postopke organiziranja iskanja.

4 POMEN ZAVEDANJA VEDENJSKIH VZORCEV ZA DELO POLICIJE - PRISPEVEK K VEČJI UČINKOVITOSTI

Zbirka navodil in usmeritev za delo policije na področju splošnih policijskih nalog (2002) v delu, ki ureja usmeritve za delo policije v zvezi iskanja pogrešanih oseb in stvari, določajo usmerjene naloge policije, ki jih mora ta izvajati za izsleditev pogrešane osebe. V segmentu načrtovanja, organiziranja in vodenja posamezne iskalne akcije, ki je ena izmed ključnih nalog za izsleditev pogrešanih oseb, so zelo pomembna spoznanja in vedenja o vedenjskem vzorcu posamezne pogrešane osebe.

Kot izhaja iz predstavljenih ugotovitev domačih in tujih raziskovalcev, je posamezen vedenjski vzorec nesporno povezan s posamezno skupino ljudi. Ob vedenju in uporabi omenjenega znanja v okviru izvajanja policijskih nalog pri izsleditvi pogrešanih oseb smo prepričani, da gre za prispevke k večji učinkovitosti samih policijskih nalog. Pri iskanju pogrešanih oseb, ki so velikokrat lahko bolne, slabotne, ostarele oziroma gre lahko za otroke, je izredno pomemben dejavnik tudi čas. Hitrost odvijanja posameznih dejavnosti in hitrost najdbe posameznih pogrešanih oseb velikokrat usodno vplivata na njihovo zdravstveno stanje. Osebe,

ki jih časovno iščemo dalj časa, so praviloma tudi huje poškodovane, v določenih primerih pa jih policija najde tudi prepozno. Iz tega sledi, kako pomembno je zavedanje, da poznavanje vedenjskih vzorcev pri pogrešanih osebah policistom lahko pomaga pri lažjem načrtovanju prvih ukrepov za najdbo pogrešane osebe. Če poznamo vedenjski vzorec pogrešane osebe, lahko ukrepe in dejavnosti policije takoj ob sprejemu prijave pogrešane osebe usmerimo na območja, kjer naj bi bila omenjena oseba s posameznim vedenjskim vzorcem. Le to lahko izvajamo tudi z manjšim številom policistov in/ali materialnimi sredstvi, ob tem pa smo lahko dejansko še bolj učinkoviti.

5 ZAKLJUČEK

Kot je v članku predstavljeno, ima vsak človek v določeni situaciji znan vedenjski vzorec. Poznavanje le-tega je pomembno za vsakodnevno življenje – toliko bolj pa je pomembno za službe, ki se ukvarjajo z iskanjem pogrešanih oseb, saj lahko na podlagi tega pripravijo ustrezne ukrepe za hitrejšo najdbo pogrešane osebe. Omenjenih dejstev se v tujini, kot je prikazano tudi v članku, že zelo dobro zavedajo in znanje uporabljajo pri pripravi posameznih ukrepov.

Na podlagi vsega navedenega smo prepričani, da bi znanje o vedenjskih vzorcih oseb ter njihova uporaba ob izvajanju dejavnosti za izsleditev pogrešanih oseb tudi v Sloveniji prispevala k lažji in hitrejši najdbi pogrešanih oseb. Ob tem se zavedamo, da je opolnomočenje, tako posameznikov kot tudi organov, ki so udeleženi v procesih sprememb in operativnem delu za izsleditev pogrešanih oseb, proces, ki terja svoj čas. V raziskovalnem smislu prispevek predstavlja enega prvih poskusov predstavitve tovrstne tematike v slovenskem prostoru, saj na tem področju skoraj ni narejenih raziskav, prav tako pa se vsebine na operativni ravni pri iskanju pogrešanih oseb (še) ne uporabljajo – vsaj ne v takšnem okviru, da bi predstavljale reprezentativnost. Glede na opisane ugotovitve menimo, da je treba tudi v Sloveniji začeti s spremembami na področju iskanja pogrešanih oseb, v smislu upoštevanja vedenjskih vzorcev – tako na normativni ravni kot tudi na neposredni ravni pri sami operativni izvedbi iskalne akcije.

UPORABLJENI VIRI

- Avsec, A. (2007). *Psihodiagnostika osebnosti*. Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Čotar Konrad, S. (2010). *Razvojni psihologija*. Pedagoška fakulteta.
- Doke, J. (2012). *Analysis of search incidents and lost person behavior in Yosemite National Park* (Thesis). University of Kansas.
- Eales, N. (2016). *iFIND*. Sunningdale: National Crime Agency.
- Gibb, J. G. in Woolnough, P. (2007). *Missing persons: Understanding, planning, responding*. Grampian Police.
- GPU, Uprava uniformirane policije. (2000). *Iskanje oseb in stvari: Usmeritve za delo policije*. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Junc, S. in Strahinić, M. (2014). Iskanje pogrešane osebe. *Psihološki inkubator*, 5(2), 58–59.

- Juntez, Š. (2008). *Spodbujanje motivacije članov tima glede na njihove vedenjske vzorce* (Diplomska delo). Ekonomska fakulteta.
- Koester, J. R. (2008). *Lost person behavior: A search and rescue guide on where to look – for land, air and water*. dbS Productions LLC.
- Kos, B. (2016). *Spreminjanje navad in vedenjskih vzorcev*. <http://www.blazkos.com/page/7?s=lastnosti&x=-834&y=-189>
- Maver, D. (1983). Pogrešane osebe (kot družbeni in kriminalistični problem). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 1(34), 16–27.
- Miklič, D. (2012). *Pogrešane osebe kot družbeni in kriminalistični problem, vzroki in pojavne oblike* (Magistrsko delo). Fakulteta za varnostne vede.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske. (n. d.). *Nacionalna evidencija nestalih osoba: Tko su nestale osebe?* <http://www.nestali.hr/default.aspx?id=27>
- Mohorič, S. (2017). *Vloga vedenjskih vzorcev pogrešanih oseb pri njihovem iskanju* (Magistrsko delo). Fakulteta za državne in evropske študije.
- Musek, J. (1977). *Psihologija osebnosti*. Univerzum.
- Musek, J. (1993). *Znanstvena podoba osebnosti*. Educy.
- Musek, J. (2002). Dimenzije in meje osebnosti. *Dialogi*, 38(9/10), 23–35.
- Musek, J. (2010). *Psihologija življenja*. Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Musek, J. (2015). *Osebnost, vrednote in psihično blagostanje*. Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Musek, J. in Pečjak, V. (1997). *Psihologija*. Educy.
- National Centre for Policing Excellence (NCPE). (2005). *Guidance on the management recording and investigation of missing persons*. <https://library.college.police.uk/docs/acpo/Missing-Persons-2005-ACPO-Guidance.pdf>
- Policija. (25. 6. 2016). *Pogrešane osebe*. <https://www.policija.si/svetujemo-ozavescamo/oosebna-varnost/pogresane-osebe/>
- Policija. (2020). *Pregled dela policije za prvo polletje 2020*. <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/PorociloZaPrvoPolletje2020.pdf>
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. (n. d.). *Pogrešati*. <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=pogre%C5%A1ati>
- Syrotuck, W. G. (2000). *Analysis of lost person behavior: An aid to search planning*. Barkleigh Productions.
- Šuperina, M. in Čurčić, D. (2006). Primjena indicijalnih metoda, postavljanje verzija i utvrđivanje početnih istražnih situacija kod traganja za nestalom osobom. V B. Lobnikar (ur.), *Raznolikost zagotavljanja varnosti*. Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Young, S. C. in Wehbring, J. (2007). *Urban search: Managing missing person searches in the urban environment*. dbS Productions.
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP). (2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2019, 2020). *Uradni list RS*, (32/12, 47/13, 87/14, 8/16, 64/16, 65/16, 66/17, 22/19, 55/20, 89/20).
- Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol). (2013, 2015, 2017, 2019). *Uradni list RS*, (15/13, 23/15, 10/17, 46/19, 47/19).
- Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN-UPB1). (2006, 2010, 2018). *Uradni list RS*, (51/06, 97/10, 21/18).
- Zbirka navodil in usmeritev za delo policije na področju splošnih policijskih nalog. Ministrstvo za notranje zadeve – Policija, Ljubljana, številka 211-1-524681/02 s

kasnejšimi spremembami in dopolnitvami.

Zupančič, M. (2004a). Predmet in zgodovina razvojne psihologije. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija*. Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Zupančič, M. (2004b). Razvoj identitete in poklicno odločanje v mladostništvu. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija*. Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

O avtorjih:

Dr. Simon Slokan, glavni inšpektor Inšpektorata RS za šolstvo in šport. E-pošta: simon.slokan@gov.si

Sebastian Mohorič, višji samostojni policijski inšpektor v Upravi uniformirane policije Generalne policijske uprave. E-pošta: sebastian.mohoric@policija.si

Alojz Sladič, višji samostojni policijski inšpektor, vodja Oddelka za splošno varnost in varnostno načrtovanje v Upravi uniformirane policije Generalne policijske uprave. E-pošta: alozj.sladic@policija.si